

UNDERHÅLLS- OCH ÅTGÄRDSPROGRAM

STOCKHOLMS LÄNS MUSEUM 2012 – DNR 2012:031

Västergården och museerna i Mellansjö, Ljusterö hembygdsförening

Västergården och museerna i Mellansjö, Ljusterö hembygdsförening
Ljusterö socken
Österåkers kommun
Uppland
2012

Hedvig Bellberg

SAMMANFATTNING

Hembygdsgårdarna är betydelsefulla förmedlare av lokala byggnadstraditioner. Oavsett ålder, om gårdarna utgörs av en samling byggnader från socknens alla hörn eller står på ursprunglig plats, har de i många fall behållit en ålderdomlig och ursprunglig prägel. I egenskap av tillgänglig plats för allmänheten utgör dessutom hembygdsgårdarna för många en viktig mötesplats och inspirationskälla med tydlig närvaro av historien.

Detta underhålls- och åtgärdsprogram är en ambition att bidra till skapandet av en varaktig grund för Stockholms läns hembygdsgårdars bevarande och fortlevnad. Genom att producera ett effektivt verktyg för underhållet av landskapets hembygdsgårdar, är avsikten att underlätta för framtida insatser och samarbeten. Förhoppningen är också att ökad uppmärksamhet skall leda till ett ökat intresse bland såväl allmänheten som berörda organisationer och myndigheter.

Föreliggande underhålls- och åtgärdsprogram har tagits fram i samarbete mellan Länsmuseet Gävleborg och Gästrike-Hälsinge hembygdsförbund genom finansiering av Landstingets TRU-nämnd (Tillväxt och regional Utveckling). Projektledare inom Stockholms län är Stockholms läns museum och samarbetspartners är Stockholms läns hembygdsförbund och Stockholms läns hembygdsföreningar. Projektet drivs genom finansiering av kulturmiljövårdsbidrag förmedlat av Länsstyrelsen i Stockholms län.

Ansvarig för utformningen av underhålls- och åtgärdsprogrammet är Ulrika Olsson, antikvarie och projektledare vid Länsmuseet Gävleborg. Modifieringar för anpassning till Stockholms län har utförts av Hedvig Bellberg, bebyggelseantikvarie och projektledare vid Stockholms läns museum.

Fältarbetet och slutförandet av programmet samt fotografering har utförts av Hedvig Bellberg. Projektet påbörjades under 2011 då 10 av Stockholms läns hembygdsgårdar utrustades med var sitt program. Projektet fortsatte under 2012 då program upprättades för ytterligare 20 av Stockholms läns hembygdsgårdar.

Med förhoppningen att byggnaderna får fortsätta att inspirera och berätta sin historia under en lång tid framöver önskas ni lycka till med det fortsatta arbetet med ert underhålls- och åtgärdsprogram.

Hedvig Bellberg

Stockholm 2012-11-30

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

SAMMANFATTNING

Del 1

1.1	INLEDNING	3
1.1.1	Syfte	3
1.1.2	Omfattning och avgränsningar	3
1.1.3	Revidering och utökning	4
1.1.4	Gällande lagstiftning	5
1.1.5	Fastighetsuppgifter och försäkringar	6
1.1.6	Hembygdsföreningens målsättning och hembygdsgårdens användning	6
1.2	KÄLLOR	7
1.3	HEMBYGDSFÖRENINGENS HISTORIK	7
1.4	KULTURHISTORISK BETYDELSE	9

Del 2

2.1	BYGGNADSINVENTERING	10
2.1.1	Begrepp och definitioner	10
2.1.2	Situationsplan	10
2.2	BYGGNADSBEKRIVNING	16
2.2.1	Begrepp och definitioner	16
2.2.2	Byggnad 1 Gamla Boningshuset, Västergården	16
2.2.3	Byggnad 2 Yngre Boningshuset, Västergården	17
2.2.4	Byggnad 3 Vagnslidret/Hönshuset, Västergården	17
2.2.5	Byggnad 4 Slöjdboden, Västergården	18
2.2.6	Byggnad 5 Ladan/Magasinet, Västergården	18
2.2.7	Byggnad 6 Drängstugan, Västergården	18
2.2.8	Byggnad 7 Matboden/Vedboden, Västergården	19
2.2.9	Byggnad 8 Källarstugan, Västergården	19
2.2.10	Byggnad 9 Smedjan, Västergården	19
2.2.11	Byggnad 10 Tvättstugan tillhörande Västergården, Västergården	20
2.2.12	Byggnad 11 Ängsladan, Västergården	20
2.2.13	Byggnad 12 Ladugården, Västergården	20
2.2.14	Byggnad 13 Tvättstugan, Västergården	21
2.2.15	Byggnad 14 Östermanska ladan, båtskjulet och Båt- och fiskemuseet	21
2.2.16	Byggnad 15 Vadholmamuseet	22
2.2.17	Byggnad 16 Bod vid Vadholmamuseet	22

Del 3

3.1	SKADEINVENTERING OCH ÅTGÄRDSFÖRSLAG	23
3.1.1	Begrepp och definitioner	23
3.1.2	Byggnad 1 Gamla Boningshuset, Västergården	24
3.1.3	Byggnad 2 Yngre Boningshuset, Västergården	25
3.1.4	Byggnad 3 Vagnslidret/Hönshuset, Västergården	26
3.1.5	Byggnad 4 Slöjdboden, Västergården	27
3.1.6	Byggnad 5 Ladan/Magasinet, Västergården	28
3.1.7	Byggnad 6 Drängstugan, Västergården	29
3.1.8	Byggnad 7 Matboden/Vedboden, Västergården	30
3.1.9	Byggnad 8 Källarstugan, Västergården	31
3.1.10	Byggnad 9 Smedjan, Västergården	32
3.1.11	Byggnad 10 Tvättstugan tillhörande Västergården, Västergården	33
3.1.12	Byggnad 11 Ängsladan, Västergården	34
3.1.13	Byggnad 12 Ladugården, Västergården	35
3.1.14	Byggnad 13 Tvättstugan, Västergården	36
3.1.15	Byggnad 14 Östermanska ladan, båtskjulet och Båt- och fiskemuseet	37
3.1.16	Byggnad 15 Vadholmamuseet	38
3.1.17	Byggnad 16 Bod vid Vadholmamuseet	38

3.2	GENOMFÖRANDE	40
3.2.1	Checklista	40
3.2.2	Åtgärdslista	40
3.2.3	Check- och åtgärdslistornas tillämpning	41
3.3	UTFÖRANDE AV ÅTGÄRD	42
3.3.1	Rådgivning	42
3.3.2	Projektering	42
3.3.3	Finansiering	42

1.1 INLEDNING

1.1.1 Syfte

Huvudsyftet med detta underhålls- och åtgärdsprogram är att hembygdsföreningen skall få ett användbart och effektivt verktyg för bevarandet av sina byggnader. Med programmet blir det lätt att överblicka, planera och kostnadsberäkna kommande vård och underhåll och genom dokumentationen av utförda arbeten skapas ett värdefullt referensmaterial för framtiden.

Underhålls- och åtgärdsprogrammet skall användas för årlig kontroll enligt medföljande checklista för att kartlägga eventuella skador och underhållsbehov. När åtgärd av en skada eller normalt underhåll bedömts krävas noteras detta i programmets åtgärdslista. På detta sätt sammanställs byggnadernas behov lättöverskådligt och planeringen av arbetet kan göras. Syftet med programmet är således också att skapa utrymme för genomtänkta åtgärder med lämpliga material och metoder, i samarbete med kunniga hantverkare och antikvariska myndigheter.

Ett tredje syfte är att uppmärksamma hembygdsgårdarna och bidra till att skapa en varaktig grund för deras fortlevnad.

Tillämpningen av underhålls- och åtgärdsprogrammet kan bildligt talat jämföras med en trestegsraket. I ett första steg framställs ett program för den specifika hembygdsgården av Stockholms läns museum. I detta ingår en skadeinventering med tillhörande åtgärdsförslag. I nästa steg används programmet för kontinuerliga kontroller av hembygdsgårdens byggnader, vilka ligger till grund för planeringen av framtida åtgärder. Detta arbete utförs av hembygdsföreningen. Det tredje och sista steget är utförandet av åtgärderna. Detta görs av anlitade hantverkare eller av hembygdsföreningen själv.

Skadeinventeringen som utförs av läns museet, är en engångsinsats med avsikt att fungera som utgångspunkt för föreningens fortsatta arbete på egen hand. Programmet skall även fungera som referensmaterial vid myndighetskontakter samt upplysa om gällande lagstiftning med mera. Det är väsentligt att programmet behåller sin ursprungliga struktur för att förbli begränsat och lättanvänt. Av den anledningen skall inte dokument infogas som inte är av betydelse för programmet.

Ett exemplar av underhålls- och åtgärdsprogrammet skall finnas hos Stockholms läns museum, Stockholms läns hembygdsförbund, aktuell kommun samt Länsstyrelsen i Stockholms län. Detta för att öka medvetenheten om hembygdsgårdarnas behov samt underlätta kommunikationen och tillhandahålla ett väl genomarbetat underlag för beslut.

1.1.2 Omfattning och avgränsningar

Underhålls- och åtgärdsprogrammet är avsett att tillämpas på hembygdsgårdens byggnader och deras fasta inredning. Lösa inventarier och tillhörande mark berörs därför inte av programmet. Samtliga byggnader som tillhör hembygdsföreningen vid besiktningstillfället ingår liksom tillkomna byggnader vid framtida revideringar.

Programmet inriktar sig på skador och behov av teknisk art och utelämnar därför närmare studier av kultur- och stilhistorik. Programmet är också direkt kopplat till en specifik

hembygdsgård och ställs inte i relation till andra hembygdsgårdar. Närmare analyser av byggnadernas ålder, historia och tidigare utseende utelämnas likaså.

Besiktningen av byggnaderna görs okulärt, vilket gör att dolda konstruktioner såsom panelklätt timmer, inbyggda takkonstruktioner och dolda installationer inte redovisas. Detta kräver omfattande undersökningar och görs i samband med eventuella åtgärder. Reservation för framtida skador måste således lämnas, liksom framtida naturligt slitage som inte redovisas. Med hjälp av *Checklistan* skall dock föreningen själv kunna upptäcka skador och behov innan akuta åtgärder blir nödvändiga. Återkommande revideringar av programmet krävs likaså för att programmet skall förbli aktuellt. Plan för revidering presenteras under kapitel 1.1.3.

Underhålls- och åtgärdsprogrammet skall inte fungera som underlag för projektering av planerade arbeten. Avsikten är att programmet skall användas för att upptäcka skador och behov vilka därefter projekteras och åtgärdas. Åtgärdsförslagen i skadeinventeringen skall tolkas som direktiv vilka kräver ytterligare undersökningar när arbetet väl skall utföras. Dessa avgränsningar måste finnas då programmet skall förbli aktuellt över en längre tid. Skador och behov förändras med tiden och kan därför kräva olika åtgärder beroende på när arbetet utförs. Av den anledningen måste alla arbeten föregås av en projektering med en undersökning av den aktuella skadan och förslag på vidare åtgärder.

1.1.3 Revidering och utökning

För att hålla underhålls- och åtgärdsprogrammet aktuellt under lång tid måste återkommande revideringar göras. Revidering av enskilda delar av programmet skall göras då betydande förändringar skett. Exempel på sådana förändringar kan vara tillkomsten av ytterligare en byggnad, avförandet av en befintlig byggnad genom brand eller försäljning, ombyggnad, nya funktioner i byggnaderna, förändringar i gällande lagtexter, förändringar i hembygdsföreningens användning och målsättning med mera.

Om inga betydande förändringar sker skall underhålls- och åtgärdsprogrammet revideras av en antikvarie eller någon med antikvarisk kompetens vart 10:e år. Revideringen omfattar då i huvudsak programmets del 3 med dess skadeinventering och tillhörande åtgärdsförslag. Övriga delar av programmet skall studeras och uppdateras i de avseenden som kräver det. Avsikten är dock inte att programmet skall arbetas om, utan fortsätta att fungera i sin grundutformning med nödvändiga förändringar. Ifyllda check- och åtgärdslistor skall behållas som referensmaterial vid framtida arbetsinsatser.

Om en utökning av programmet blir aktuell skall de nytillkomna delarna följa programmets grundstruktur. I samband med detta bör Stockholms läns museum eller annan antikvarisk expertis kontaktas för att hjälpa till med byggnadsinventeringen och byggnadsbeskrivningen, samt eventuell skadeinventering med tillhörande åtgärdsförslag.

När en revidering är genomförd skall följande tabell fyllas i med *Datum, Revideringen eller utökningens omfattning* samt signeras av *Ansvarig*. Kopior av de sidor revideringen omfattar skall sedan skickas till Stockholms läns museum, Stockholms läns hembygdsförbund, aktuell kommun samt Länsstyrelsen i Stockholms län.

Datum	Revidering eller utökning omfattar	Ansvarig

1.1.4 Gällande lagstiftning

En mängd lagar och förordningar reglerar Sveriges bebyggelse och dess omkringliggande marker. I lagarna ryms även bestämmelser för kulturhistoriskt värdefulla bebyggelsemiljöer eller områden. Lagar och förordningar som är av vikt att känna till för hembygdsföreningarnas verksamhet följer nedan.

Plan- och bygglagen

All befintlig bebyggelse i Sverige berörs av *Plan- och bygglagen*, PBL, som regleras av kommunernas byggnadsnämnder. För en rad byggåtgärder krävs särskilt tillstånd, bygglov, som omfattar lokalisering, yttre utformning och användning. Tekniska egenskaper som inte kräver bygglov behandlas i samband med en bygganmälan. Det är viktigt att undersöka om bygglov eller bygganmälan behöver göras, varför kommunen bör kontaktas vid åtgärder på eller förändringar av en byggnad.

I PBL:s 8 kap. *Krav på byggnader m.m.* finns flera paragrafer som bland annat behandlar äldre kulturhistoriskt värdefull bebyggelse. Normalt berörs hembygdsgårdarna alltid av 13§ såsom kulturhistoriskt särskilt värdefulla, men givetvis även av de övriga.

13§ En byggnad som är särskilt värdefull från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt får inte förvanskas.

14§ Ett byggnadsverk ska hållas i vårdat skick och underhållas så att dess utformning och de tekniska egenskaper som avses i 4§ i huvudsak bevaras. Underhållet ska anpassas till omgivningens karaktär och byggnadsverkets värde från historisk, kulturhistorisk, miljömässig och konstnärlig synpunkt. Om byggnadsverket är särskilt värdefullt från historisk, kulturhistorisk, miljömässig och konstnärlig synpunkt, ska det underhållas så att de särskilda värdena bevaras.

17§ Ändringar av en byggnad skall utföras varsamt så att hänsyn tas till byggnadens karaktärsdrag och tar tillvara byggnadens tekniska, historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden.

Lag om tekniska egenskapskrav på byggnadsverk m.m.

I andra kapitlet i *Lagen om tekniska egenskapskrav på byggnadsverk m.m.*, BVL, behandlas nio tekniska egenskapskrav. Dessa gäller byggnader som ska uppföras eller befintlig bebyggelse som ska ändras. Bland kraven ryms bl.a. *bärförmåga, stadga och beständighet och lämplighet för avsett ändamål*. Som andra punkt finns *säkerhet i händelse av brand*. Punkten rymmer allt från utrymningssäkerhet och skydd mot brands uppkomst till skydd mot brandspridning mellan byggnader och räddningspersonalens säkerhet. De tekniska

egenskapskraven skall iakttas med beaktande av de varsamhetskrav som finns i 8 kap. PBL. Detta innebär att för äldre kulturhistorisk värdefull bebyggelse ska kraven uppfyllas men det kan ske med hänsyn till kraven på varsamhet.

Kulturminneslagen

I *Kulturminneslagen*, KML, finns bestämmelser om ortnamn, fornminnen, byggnadsminnen, kyrkor samt om utförsel och återlämnandet av kulturföremål. Det är länsstyrelsen som har tillsyn över kulturminnesvården i länet medan Riksantikvarieämbetet har överinseende över kulturminnesvården i landet.

I 3 kap. behandlas byggnadsminnen:

1§ En byggnad som är synnerligen märklig genom sitt kulturhistoriska värde eller som ingår i ett kulturhistoriskt synnerligen märkligt bebyggelseområde får förklaras som byggnadsminne av länsstyrelsen. Bestämmelserna om byggnadsminnen enligt detta kapitel får också tillämpas på park, trädgård eller annan anläggning av kulturhistoriskt värde.

I samband med byggnadsminnesförklaringen upprättar länsstyrelsen skyddsbestämmelser för att ange på vilket sätt byggnaden ska vårdas och underhållas samt i vilka avseenden den inte får ändras.

1.1.5 Fastighetsuppgifter och försäkringar

Vadholmamuseet och Mellansjömuseerna ligger centralt på norra Ljusterö, nära Ljusterö kyrka. Mellansjö har fastighetsbeteckningen 1:11 Österåker. Museibyggnaden; Östermanska ladan och båtmuseet omfattas av försäkringskategori 1 i hembygdsförsäkringen. Fastigheten har nyligen genom en fastighetsreglering utvidgats mot öster, Mellansjö 1:21. Den utvidgade delen kan komma att användas för framtida utbyggnader men garanterar främst en gammal bevarad yttre miljö med åker och äng. Vadholmamuseet (1:11) och den fristående förrådsbyggnaden omfattas av försäkringskategori 1 i hembygdsförsäkringen. Västergården ligger på fastigheten 1:382 i Bolby på södra Ljusterö.

1.1.6 Hembygdsföreningens målsättning och hembygdsgårdens användning

Östermanska ladan innehåller i den östra delen en uppbyggd butiksdel, *affär*, med föremål från flera gamla affärer på Ljusterö från 1900-talets första hälft och delvis sent 1800-tal. I mitten finns ett rum med ett femtiotal äldre *verktyg* av olika slag. Mot nordväst en *tvättstuga* med en gammal mangel och andra föremål och mot väster ett *skolklassrum* med tiotal skolbänkar av olika åldrar, gamla planscher, böcker, svart tavla, orgel, med mera.

Östermanska ladan har en källarvåning avdelad i två rum med enkel brädvägg. Betonggolv i östra delen och grusat golv i västra. Ladan är sammanbyggd med båtmuseet för att skapa en skyddad låst plats med grusat golv för förvaring av en medelstor koeka. Enkla brädväggar och träport för att öppna en bred passage ut.

Båtmuseet har snart tiotalet gamla båtar från Ljusterö och någon flera hundra år gammal stockbåt. Samlingen är i stort sett komplett med segelekor och olika mindre fiskebåtar samt

många motorer, fisknät, segel, och annan kringutrustning. På loftet finns säljagare, fotografier, ljuster, med mera.

Byggnaderna används som museer visande glimtar ur Ljusterös kulturhistoria under främst 1800- och 1900-tal. Husen är ouppvärmade och hålls öppna sommartid juni-augusti, lördag eller söndag och någon kväll i veckan. På senare år har man haft uppemot 500 besökare per sommar när man då och då kompletterat med särskilda evenemang.

Vadholmamuseet visas som 1700-tals bostadshus med inredning och dockor av en far, en mor och barn. Där finns tidstypiska föremål som vävstol och möbler. Museet håller öppet för allmänheten sommartid juli-aug.

Västergården förvaltas av föreningen som hembygdsgård och föreningslokal och många av husen befinner sig i det tillstånd de hade när de donerades till föreningen av den förre ägaren Birgitta Andersson vid hennes död 2007.

1.2 KÄLLOR

- Allmänna uppgifter om hembygdsföreningen har sammanställts av Hedvig Bellberg, med stöd av hembygdsföreningens uppgifter. Situationsplaner har hämtats från FMIS, Riksantikvarieämbetet 2012-11-30 (kapitel 2.1.2).
- Uppgifter om hembygdsföreningens fastigheter, försäkringar samt föreningens användning av och målsättning med hembygdsgården är sammanställda av hembygdsföreningen genom Torbjörn Boström (kapitel 1.1.5, 1.1.6, 1.3).
- Samtliga bilder är tagna av Hedvig Bellberg, Stockholms läns museum under 2012 och finns registrerade i museets arkiv (kapitel 2.1.2 samt försättsblad).

1.3 HEMBYGDSFÖRENINGENS HISTORIK

Föreningen bildades 1928 av skolläraren Harald Lindh som började samla in gamla föremål från öns gårdar.

Vadholmamuseet uppfördes på 1750-talet, men flyttades från ursprungsplatsen Vadholma till nuvarande läge i Mellansjö 1931 och placerades på mark donerad av familjen Andersson i Oppgården. Huset har enligt uppgift fungerat som bostadshus på sin tidigare plats och skänktes till hembygdsföreningen att återuppföras på nuvarande plats som hembygdsmuseum 1929-1931. Vid slutet av 1930 hade föreningen 233 betalande medlemmar vilka hade hjälp till med sina bidrag till återuppförandet av hembygdsmuseet.

Huset, i 1 ½ våning, är byggt i traditionell teknik med väggstomme av knutat liggtimmer på en grund av kallmurad gråsten. Bottenbjälklag och vindsbjälklag av trä med brädgolv. Taket är av traditionell åskonstruktion täckt med enkupigt tegel. Hembygdskonsumenten Nils Ålenius var behjälplig gällande färg- och tapetval. Den blåa tapeten i stora rummet beställdes i Stockholm efter en 1800-talsförlaga från en herrgård. Övriga rum fick en stänktapet av samma typ som funnits i huset tidigare. Bröderna Johansson från Bergshamra utförde målningsarbetet.

Östermans lada och Båtmuseum, Mellansjö 1:21.

Ljusterö Hembygdsförening erhöll den 6 april 1995 som gåva av Carl Hugo Östermans dödsbo fastigheten Mellansjö 1:21 och har lagfart på förvärvet sedan den 8 maj 1995, akt nr 9512254. Båtmuseet uppfördes med ideella krafter, bl.a. av Bror Larsson Gårdsvik, i slutet på 1990-talet som en oisolerad lada med ett yttre liknande Östermans lada. Det är nu trångt och behöver byggas ut.

Huset har ursprungligen varit ekonomibyggnad. Det är byggt i en, resp. två våningar på traditionellt sätt i stolpkonstruktion med enkel panel utvändigt och med stora portar mot vägen. På takfallen ligger en plåttakstäckning. Husets stomme och ytskikt har reparerats grundligt under senare år. Under Ö gaveln finns under bjälklaget ett förrådsutrymme med ingång från baksidan i det lägre planet. Bjälklaget över detta utrymme har tvärgående bjälkar av barkat, planat rundvirke som bär golvbräderna. Mitt under dessa bjälkar finns en primärbjälke, en förstärkning av rundvirke i ladans längdriktning. Primärbjälken har vertikala stöd som står direkt på betonggolvet. Primärbjälken tycks vara en senare förstärkning av golvbjälklaget. De vertikala stöden börjar få rötangrepp i kontakten med det fuktiga betonggolvet. Stöden måste lyftas, bstrykas i änden med kopparhaltigt rötskyddsmedel, och förses med ett fuktskydd i form av tillpassade bitar förzinkade plåt plus syllpapp att skjutas in under stöden innan de sänks ner igen. Golvbjälkarna har – särskilt i ändarna mot S – angripits av trämask, av allt att döma den strimmiga trägnagaren. Det är en klimattålig insekt som äter sig igenom alla delar av fuktskadat virke tills det blir poröst som en tvättsvamp. Och givetvis mister sin bärkraft. Det angripna virket bör behandlas av ett sakkunnigt saneringsföretag under det kommande året. Angreppet är gammalt från den tid då kor och kanske hästar fanns uppstallade i källaren. Saneringsföretaget meddelade att man borde undvika höga luftfuktigheter i källaren vilket är nära omöjligt eftersom väggarna läcker (hål o springor). Det går inte att vare sig värma eller avfukta.

Båtmuseet är byggt som en lada med stora portar mot vägen. Det ligger ett grusgolv, en trappa upp till ett loftplan finns som används för att visa fiskeutrustning och säljakt. I bottenplanet finns riggade mindre fiskebåtar i öster samt strömmingsekor och mindre båtar under loftet i väster. Flera gamla båtmotorer finns längs väggarna och under trappan.

Västergården är en gård med två 1800-tals boningshus, belägen på en liten höjd strax efter Bolby på södra Ljusterö. På gården finns ett tiotal ekonomibyggnader som är lokaliserade både till tunet och till de kringliggande markerna.

Det är möjligt att delar av Västergårdens gamla boningshus flyttades till sin nuvarande plats och återuppfördes där 1847 vid det laga skiftet som ägde rum på ön samma och kommande år. Detta gäller sannolikt framförallt timmer ur stommen. Muntliga uppgifter finns om en gammal husgrund på dess tidigare plats, gamla Norrgården, som skulle kunna överensstämma med byggnaden på Västergården.

Västergården har befunnits i två olika familjers ägo genom åren och ägdes innan den donerades till Ljusterö hembygdsförening av Birgitta Andersson som levde i det yngre boningshuset, uppfört 1897, fram till sin död 2007. Sedan 1900-talets början fram till 2010 hölls det gamla boningshuset uthyrt till hyresgäster. Nu är föreningens avsikt att bevara det som museum.

1.4 KULTURHISTORISK BETYDELSE

Hembygdsrörelsen har en viktig historia i det moderna svenska samhället. Som en motvikt till det växande industrisamhället började intresset för den traditionella allmogekulturen att växa sig stark under slutet av 1800-talet. Friluftsmuseer skapades med Skansen i spetsen och på landsbygden startades de hembygdsföreningar som i förlängningen skulle bilda Samfundet för hembygdsvård 1916. Den stora uppgiften då var att rädda allmogens byggnader och föremål vilket resulterat i stora samlingar med omfattande kulturvärden runt om i landet. Det medvetna insamlandet från hemsocknen har medfört att det idag finns byggnader, föremål och arkiv hos hembygdsföreningarna med mycket stora värden för den lokala historien. I ett nationellt perspektiv utgör de också en viktig grund för jämförelser, kartläggning och forskning. Med sin goda tillgänglighet utgör de populära platser för midsommarfirande, skolbesök, marknader och andra arrangemang, och som förmedlare av lokala byggnadstraditioner en kunskaps- och inspirationskälla för allmänheten.

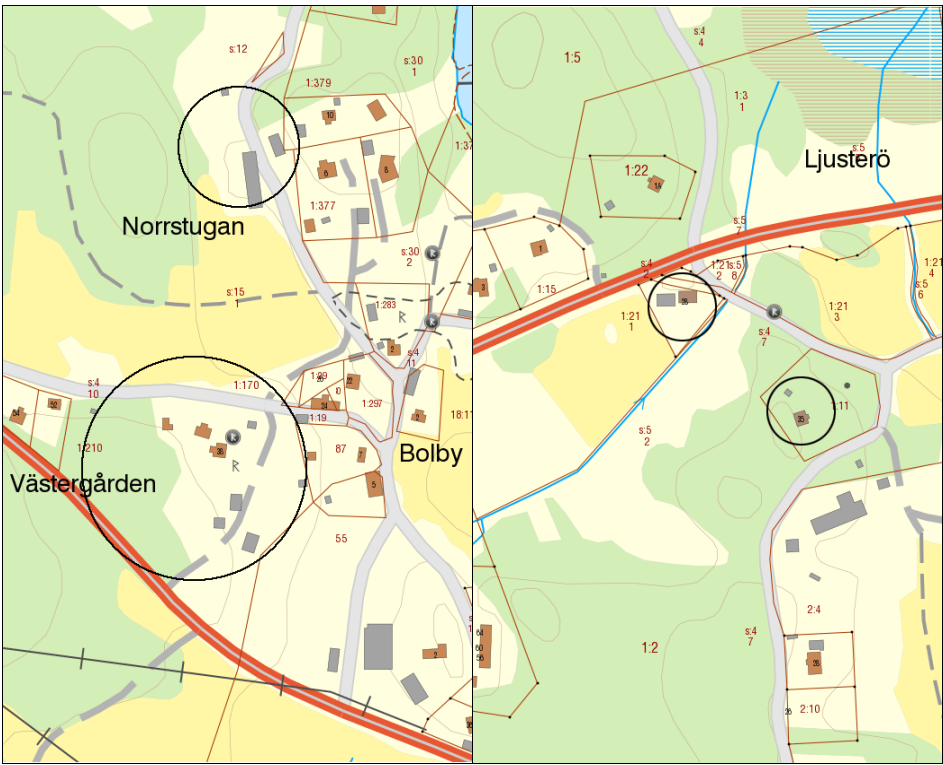
Ljusterö hembygdsförenings byggnader är placerade på olika ställen på skärgårdsön. Dels har föreningen en nästintill intakt 1800-talsgård med flera hus i landskapet i Bolby på södra Ljusterö, dels har föreningen ett par museer i Mellansjö, en yngre museilänga utmed en låglänt väg samt en äldre, 1700-tals stuga på en liten höjd i närheten. Samtliga äldre byggnader i detta skärgårdslandskap är tydligt miljöskapande.

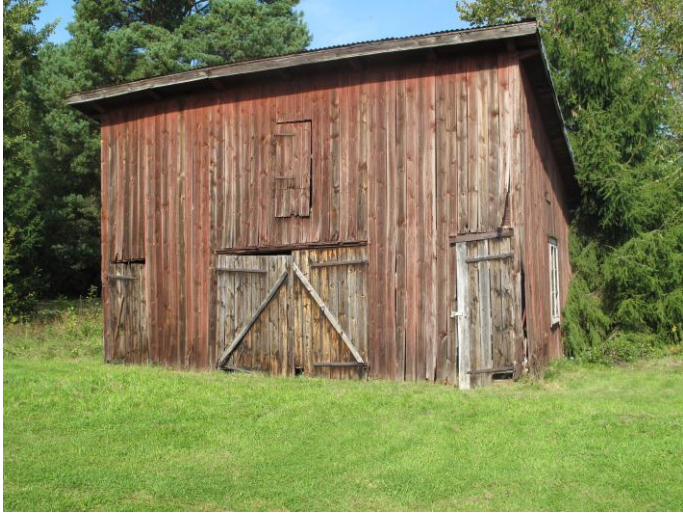
2.1 BYGGNADSINVENTERING

2.1.1 Begrepp och definitioner

Byggnadsinventeringen redovisar översiktligt vilka byggnader som finns inom hembygdsgården. Situationsplanerna visar byggnadernas placering och orientering enligt väderstrecken med norr uppåt i bild. Benämningen av byggnaderna är desamma som allmänt brukas inom hembygdsföreningen. Byggnader ägda av föreningen men placerade utanför hembygdsgården redovisas i text och bild och om möjligt även i situationsplanen.

2.1.2 Situationsplan

		
Nr	Byggnad - funktion förr och nu	Foto
1	GAMLA BONINGSHUSET, VÄSTERGÅRDEN Gamla boningshuset är uppfört 1847 och troligen flyttat till platsen och byggt med delar av ett äldre hus. Idag står huset tomt, men har funktionen av föreningens museibygnad.	

2	YNGRE BONINGSHUSET, VÄSTERGÅRDEN Det yngre boningshuset är uppfört 1897. Det är fortfarande inrett som bostad, men hyser även föreningens kontor och museala föremål.	
3	VAGNSLIDRET/HÖNSHUSET, VÄSTERGÅRDEN Byggnaden är uppförd på 1880-talet. I lidret finns äldre föremål och i höns huset en traditionell inredning.	
4	SLÖJDBODEN, VÄSTERGÅRDEN I slöjdboden finns äldre och yngre redskap.	

5	LADAN/MAGASINET, VÄSTERGÅRDEN Ladan hyser bl.a. en sädestork.	
6	DRÄNGSTUGAN, VÄSTERGÅRDEN Drängstugan har en nyare inredning än utsida och hyrs ut till hyresgäst.	
7	MATBODEN/VEDBODEN, VÄSTERGÅRDEN Matboden har en blandad inredning med bl.a. bostadsmöjlighet.	

8	KÄLLARSTUGAN, VÄSTERGÅRDEN Källarstugan är inredd som en liten sommarvistelse.	
9	SMEDJAN, VÄSTERGÅRDEN Smedjan är inte i bruk. Den står låst med sin originalinredning relativt intakt.	
10	TVÄTTSTUGAN TILLHÖRANDE VÄSTERGÅRDEN, VÄSTERGÅRDEN Tvättstugan är komplementsinredd.	

11	ÄNGSLADAN, VÄSTERGÅRDEN Ängsladan hyser både stall och lador.	
12	LADUGÅRDEN, VÄSTERGÅRDEN I övervåningen på byggnaden finns en mängd äldre och yngre föremål. Nedervåningen har varit uthyrd.	
13	TVÄTTSTUGAN, VÄSTERGÅRDEN Tvättstugan, nära Ängsladan och Ladugården, är inredd som sommarvistelse.	

14	ÖSTERMANSKA LADAN, BÅTSKJULET OCH BÅT- OCH FISKEMUSEET I Östermanska ladan och Båt- och fiskemuseet finns föreningens huvudsakliga publika utställningar.	
15	VADHOLMAMUSEET I Vadholmamuseet, som är föreningens hembygdsmuseum, visas en möblerad utställning och många äldre föremål från bygden. Byggnaden är ursprungligen uppförd på 1700-talet, men flyttad till platsen på 1930-talet.	
16	BOD VID VADHOLMAMUSEET Redskapsbod på tomten vid museet.	

2.2 BYGGNADSBESKRIVNING

2.2.1 Begrepp och definitioner

Byggnadsbeskrivningen är uppdelad under sju rubriker med syfte att ge kunskap om byggnadens olika delar med avseende på material, uppbyggnad och funktion för den följande skadeinventeringen.

<i>Plan</i>	beskriver byggnadens planlösning.
<i>Konstruktion</i>	omfattar byggnadens bärande delar såsom grund, stomme, bjälklag, takkonstruktion och murstock.
<i>Exteriör</i>	omfattar byggnadens utvändiga delar såsom tak, vindskivor, panel, fönster, dörrar, förstukvist med mera.
<i>Interiör</i>	omfattar byggnadens fast inredda delar såsom golv, tak, lister, fönster, dörrar, trappor, eldstäder, tapeter, väggmåleri med mera.
<i>Installationer</i>	omfattar byggnadens fasta installationer såsom el, värme, vatten och avlopp men även säkerhetsinstallationer som brand- och inbrottsskydd.
<i>Klimat</i>	beskriver ventilationen i byggnaden samt dess eventuella klimatreglerande utrustning utöver värmesystemet.
<i>Tillgänglighet</i>	berättar om eventuella hinder för rörelsehindrade och synskadade att komma in i byggnaden.

2.2.2 Byggnad 1 Gamla boningshuset, Västergården

	Beskrivning
Plan	Två inredda plan samt en råvind
Konstruktion	Murad putsad stengrund, liggtimmerkonstruktion, murstock, sadeltak
Exteriör	Ljust gult spritputsade fasader, vitmålade timmerföljare, inbyggd veranda mot norr, fönsteröppningar om två lufter med två rutor vardera, vita bågar och karmar, smala foder, halvmåneformade lunett fönster i röstena med två rutor, fönsterpartier i verandan med åtta rutor i varje luft, tvåkupigt tegel, trävindskivor, plåtvindskivebeslag, plåttacknock, ljust putsad skorstenspipa
Interiör	Kök med spis, kammare med järnkamin och järnspis, äldre spegeldörrar, skurgolv, pärlspont, skivväggar och pappspända tapeter, pärlspåntak och tak med synliga bjälkar, ryggås och sidoåsar, bräddinnertak
Installationer	El för belysning
Klimat	Ouppvärmt/underhållsvärme
Tillgänglighet	Stentrappa om ett par steg utan ledstänger

2.2.3 Byggnad 2 Yngre boningshuset, Västergården

	Beskrivning
Plan	Villa i två plan med råvindskamrar
Konstruktion	Stengrund med fog samt ventilerad cementsockel under veranda, regelverk, murstock, sadeltak med två stora korsande kupor
Exteriör	Liggande gulmålad brädpanel i nedervåningen, stående gulmålad panel i övervåningen, vita offerbrädor och knutbrädor, ornamenterad list längs taksprång, fönster om två lufter med fuskpröjs som bildar tre rutor i varje luft, i övervåningen en ruta i sidofönster, svart plåt som taktäckning, svart skorsten, plåthängrännor och stuprör på alla sidor
Interiör	Inredningen speglar ett hem under flera epoker av 1900-talet, heltäckningsmattor, spegeldörrar, modernt kök nere samt litet kök uppe, tapetserade väggar, skivklädda tak, öppen spis
Installationer	El för belysning, el-radiatorer, varmt och kallt vatten
Klimat	Uppvärm/underhållsvärme
Tillgänglighet	Stentrappa om två steg

2.2.4 Byggnad 3 Vagnslidret/Hönshuset, Västergården

	Beskrivning
Plan	Lider och hönshus samt loft
Konstruktion	Stengrund, timmer- och regelverkskonstruktion samt gjutna väggpartier, sadeltak
Exteriör	Rödfärgat resvirke samt någon locklistpanel, svarta portar, fönster med två lufter och tio rutor vardera (liggande), svart plåttaktäckning, hängränna mot öster, stuprör mot sydost
Interiör	En timmervägg mellan hönshus och lider, grusgolv, brädväggar och delvis cementvägg i hönshuset samt cementgolv, i hönshuset ljust strukna väggar och bräddinnertak, i interiören finns bl.a. en skospilta för oxar samt Jussi Björlings båt
Installationer	Nej
Klimat	Ouppvärmt/självdreg
Tillgänglighet	Ok

2.2.5 Byggnad 4 Slöjdboden, Västergården

	Beskrivning
Plan	Kvadratisk med bjälklag och vindsvåning
Konstruktion	Bod av resvirke med pulpettak
Exteriör	Rödfärgad fasad, svart plåttaktäckning, tjärstrukna portar och dörrar, trävindskivor
Interiör	Mangelbod mot väster, verkstadsbod i resten av boden, brädgolv, bräddinnertak som uppbärs av tvärgående åsar, avdelande brädvarv i övervåningen för bingar, i interiören märks bl.a. en äggkläckningsmaskin
Installationer	Nej
Klimat	Ouppvärmt/självdreg
Tillgänglighet	Ok

2.2.6 Byggnad 5 Ladan/Magasinet, Västergården

	Beskrivning
Plan	Delvis öppen med full takhöjd, i den norra delen en sädestork i dubbla våningar, litet skjul mot söder
Konstruktion	Konstruktion av resvirke och sadeltak
Exteriör	Rödfärgad fasad, röd plåttaktäckning (spåntak under plåten), fönsteröppning i röste om tolv rutor
Interiör	Brädgolv och brädväggar, sädesmagasin i dubbla våningar, innertak, takstolar
Installationer	Nej
Klimat	Ouppvärmt/självdreg
Tillgänglighet	Ok, dock slänt

2.2.7 Byggnad 6 Drängstugan, Västergården

	Beskrivning
Plan	Kammare och kök/sval, källare, råvind
Konstruktion	Regelverk med sadeltak
Exteriör	Rödfärgad locklistpanel med breda okantade lock, svart plåttaktäckning, vita dörr- och fönsterfoder, fönster med en och två lufter med en ruta vardera, mot öster fönster med två lufter och tre rutor vardera, trävindskivor, plåtnock
Interiör	Skivklädda innertak och väggar, inrett kök (tidigare sval), brädgolv, under huset en källare, åstak med ryggås och sidoåsar
Installationer	Nej, ho för diskvatten
Klimat	Ouppvärmt
Tillgänglighet	Låg farstubro

2.2.8 Byggnad 7 Matboden/Vedboden, Västergården

	Beskrivning
Plan	Ett plan med loft samt vedbod i väster
Konstruktion	Liggtimmerkonstruktion, samt resvirke i vedboden, sadeltak respektive pulpettak
Exteriör	Rödfärgad stående brädpanel, vita knutbrädor, vita dörr- och fönsterfoder, fönster med en luft och fyra rutor i röste mot söder, fönster med två lufter och två rutor vardera mot norr, röd plåttaktäckning, trävindskivor
Interiör	Korkmatta, brokiga tapeter, åstak, loft med foderbingar, timmervägg mot väster synlig i vedboden
Installationer	El
Klimat	Ouppvärmt/självdreg
Tillgänglighet	Trall om ett steg

2.2.9 Byggnad 8 Källarstugan, Västergården

	Beskrivning
Plan	
Konstruktion	Cementsockel, samt pelare under tillbyggd del, källare mot norr, regelverk, murstock, sadeltak samt pulpettak
Exteriör	Stående samt liggande gul brädpanel, röd plåttaktäckning mot söder, tvåkupigt tegel mot norr, huset har två takhöjder, på den södra tillbyggda delen ett verandatak av pulpettyp mot öster, ljus skorstenspipa mot norr, plåttaknock samt plåtvindskivebeslag, vita vindskivor, korrugerad plasttäckning på lilla verandataket
Interiör	Ej sedd
Installationer	Ej sedda
Klimat	Ouppvärmt
Tillgänglighet	Trall om ett lågt steg med ledstänger

2.2.10 Byggnad 9 Smedjan, Västergården

	Beskrivning
Plan	Rektangulär
Konstruktion	Brädväggar och järnplåtar, murstock, sadeltak
Exteriör	Rödfärgad stående brädpanel samt järnplåtar, vita knutbrädor, röd plåttaktäckning, fönsteröppningar med en luft, två rutor förekommer, dass mot väster
Interiör	Tegelugn, övrig traditionell inredning bevarad
Installationer	Nej
Klimat	Självdreg
Tillgänglighet	Ok, dock i skogsparti

2.2.11 Byggnad 10 Tvättstugan tillhörande Västergården, Västergården

	Beskrivning
Plan	Kvadratisk/lätt rektangulär
Konstruktion	Hörnsten samt delvis kalkad mur, träkonstruktion ej undersökt, murstock, sadeltak
Exteriör	Stående rödfärgad panel med bred okantad locklist, vita knutbrädor, vita trävindsbalkar, vattbräda och vit taknockbräda, enkupigt tegel mot söder, tvåkupigt mot norr, tegelskorstenspipa
Interiör	Ej sedd, åstakonstruktion synlig utifrån
Installationer	Ej sedda
Klimat	Ouppvärmt
Tillgänglighet	Ok, tröskel

2.2.12 Byggnad 11 Ängsladan, Västergården

	Beskrivning
Plan	Långsträckt lada med stall mot söder
Konstruktion	Hörnsten och delvis timmerkonstruktion, brädväggar, sadeltak
Exteriör	Stående rödfärgad brädpanel, tvåkupigt tegel, plåtvindskivebeslag, trävindsbalkar och taknock, fönsteröppningar om e och två lufter med tre rutor vardera, vita bågar och karmar samt foder
Interiör	Brädväggar, timmerkonstruktion i form av bärande pelare och mellanväggar, brädportar, jordgolv mot norr, cementgolv mot söder i stalldelen, takstolar, bräddinnertak, spåntak, full takhöjd mot norr
Installationer	Nej
Klimat	Ouppvärmt/självdreg
Tillgänglighet	Vanskelig i nuläget, annars ok, trösklar förekommer

2.2.13 Byggnad 12 Ladugården, Västergården

	Beskrivning
Plan	Två våningar, övervåningen råvind
Konstruktion	Cementsockel, i nedervåningen liggtimmerkonstruktion, i övervåningen resvirke, stenvägg mot norr, sadeltak
Exteriör	Rödfärgad brädfodring, liggande nere, stående uppe, vita knutbrädor och vita dörr- och fönsterfoder, röd plåttaktäckning, plåttaknock, vita vindskivor, en- och tvåluftsfönster med åtta rutor vardera, litet plåttak ovan entré mot söder
Interiör	Nedervåning ej sedd, bräddinnertak i övervåningen, brädväggar och timmerkonstruktion, åstak samt takstolskonstruktion
Installationer	Ej sedda
Klimat	Ouppvärmt/självdreg
Tillgänglighet	Ett steg, slänt till entrén

2.2.14 Byggnad 13 Tvättstugan, Västergården

	Beskrivning
Plan	Liten kvadratisk/lätt rektangulär
Konstruktion	Liggtimmerkonstruktion, sadeltak
Exteriör	Rödfärgat liggtimmer, vita dörr- och fönsterfoder, enluftsfönster mot öster, tvåkupigt tegel, på farstutaket korrugerad plasttäckning, trävindskivor, plåtvindskivebeslag, plåttacknock, plåthängränna mot söder samt stuprör i sydost, litet skjul mot norr
Interiör	Ej sedd, åstakonstruktion synlig utifrån
Installationer	Ej sedda
Klimat	Ouppvärmt
Tillgänglighet	Trall om ett steg

2.2.15 Byggnad 14 Östermanska ladan, båtskjulet och Båt- och fiskemuseet

	Beskrivning
Plan	Långträckt sammanbyggd länga med utställningssalar och källare mot öster, och råvind mot mitten samt utställningsvind mot väster
Konstruktion	Stengrund samt gjuten grund, regelverk samt timmerkonstruktion, sadeltak
Exteriör	Liggande och stående rödfärgad brädpanel, tjärstrukna portar, svartmålade fönsterluckor mot sydost med fönster med två lufter med tre rutor vardera, röd plåttäckning
Interiör	Betonggolv, murade väggar av gråsten i källargrunden, resvirkeskonstruktion, mellanliggande timmerväggar, utställning i övervåningen, råvind, sadeltak med innertak i östra delen (Östermanska ladan) Cementsockel och grusgolv, innertak, mellanvåning med utställning, åstak och takstolar i västra delen med synlig plåttäckning och tätadnock (Fiskemuseet)
Installationer	El
Klimat	Ouppvärmt
Tillgänglighet	Höga sylltrösklar mot söder, mot norr ramper

2.2.16 Byggnad 15 Vadholmamuseet

	Beskrivning
Plan	Fyradelad plan kring en hjärtmurstock och inredd öppen vind/övervåning
Konstruktion	Kallgrund av gråsten, liggtimmerkonstruktion, murstock, sadeltak
Exteriör	Rödfärgat liggtimmer, utskjutande knutskallar, locklistpanel mot norr, enkupigt tegel, tegelskorstenspipa, trätaknock, trävindskivor och vattbrädor, hängränna mot väster i trä, dubbeldörr vid entré, liten veranda med tak, fönster med två lufter och sex rutor vardera, vita fönsterluckor, vita bågar, karmar och foder
Interiör	Stänktapeter i vitt med svart och orange utförande samt rosa med vitt och svart utförande och beige med blågrå och rosaorange utförande, målade bröstningar, spis i tre rum, i det fjärde värmeventil, rik utställning i nedervåning samt övervåning
Installationer	El
Klimat	Ouppvärmt/underhållsvärme
Tillgänglighet	Fyra trappsteg samt tröskel, ledstång på ena sidan

2.2.17 Byggnad 16 Bod vid Vadholmamuseet

	Beskrivning
Plan	Liten kvadratisk
Konstruktion	Låga pilotes/pelare, regelverk, sadeltak
Exteriör	Rödfärgad liggande brädpanel, svarta knutbrädor, enkupigt tegel, svarta trävindskivor och vattbrädor samt taknock, svarta dörrar, fönster om två lufter mot norr
Interiör	Skivklätt golv, innertak med takstolar, inbyggt dass mot väster, förråd mot öster
Installationer	Nej
Klimat	Ouppvärmt
Tillgänglighet	Ramp till dasset, trall om två steg till förrådet

3.1 SKADEINVENTERING OCH ÅTGÄRDSFÖRSLAG

3.1.1 Begrepp och definitioner

Skadeinventeringen är utförd genom okulär besiktning av Stockholms läns museum med hjälp av *Checklistan*. Inventeringen är översiktlig och baseras på byggnadernas tillstånd vid besiktningstillfället. Avsikten är att skadeinventeringen skall ge en god överblick av byggnadernas tillstånd vid inventeringstillfället samt fungera som referensmaterial vid föreningens framtida kontroller. Skador till följd av naturligt slitage kommer att uppstå med tiden och kan av den anledningen inte redovisas i inventeringen. Avsikten är dock att dessa skall upptäckas i föreningens fortsatta användning av detta program.

Åtgärdsförslagen är kortfattade och skall främst ses som direktiv, inte som kompletta underlag för åtgärd. Varje åtgärd måste föregås av en ordentlig undersökning och åtgärdsbeskrivning, annars är risken att dolda skador inte uppmärksammas. I åtgärdsbeskrivningen ska även material och metoder framgå så att dessa blir de bäst lämpade för den aktuella byggnaden. En del åtgärder bör ske i samarbete med en antikvarie. Mindre skador såsom spruckna glastrutor, enstaka saknade panelbrädor, löst sittande trappsteg och liknande kan dock åtgärdas enligt åtgärdsförslaget. För byggnadsdelar som bedöms ha en mer omfattande skadebild än vad som är möjligt att iakttä okulärt kan också ytterligare undersökningar föreslås.

Till skillnad från byggnadsbeskrivningens uppdelning av byggnaden i sju rubriker under kapitel 2.2.1, utgår skadeinventeringen från endast fyra. Under rubriken *Övrigt* ingår här *Installationer*, *Klimat* och *Tillgänglighet*. Byggnadsbeskrivningens *Plan* utelämnas då detta är en beskrivning av byggnadens planlösning och inte en byggnadsdel. Rubrikerna *Konstruktion*, *Exteriör* och *Interiör* motsvarar rubrikerna i byggnadsbeskrivningen. Skadeinventeringens rubriker motsvarar i stort check- och åtgärdslistornas rubriker.

<i>Byggnadsdel</i>	berättar vilken del av byggnaden som avses under respektive rubrik. Motsvarande begrepp finns både i check- och åtgärdslistan.
<i>Kondition</i>	beskriver vilket skick aktuell byggnadsdel befinner sig i. Här redovisas såväl normalt slitage som direkta skador.
<i>Åtgärd</i>	berättar vilket ingrepp som är aktuellt för att åtgärda eventuell skada, alternativt normalt underhåll. Motsvarande begrepp finns både i check- och åtgärdslistan.
<i>Prioritet</i>	berättar hur angelägen åtgärden är. Motsvarande begrepp finns i åtgärdslistan.

Prioritet 1 avser akut åtgärd.

Prioritet 2 avser åtgärd inom 1-3 år.

Prioritet 3 avser åtgärd inom 3-5 år.

Prioritet Å avser återkommande årlig kontroll eller åtgärd.

3.1.2 Byggnad 1 Gamla boningshuset, Västergården

	Byggnadsdel	Kondition	Åtgärd	Prioritet
Konstruktion	Grundsockel	Sprucken	Överväg renovering med kalkbruk	2-3
Exteriör	Fasader, puts	Som ovan	Knackas försiktigt ner i väster och öster, behåll spännjärnen, och putsas om på äldre traditionellt vis	2-3
	Veranda mot norr	Smutsade fasader samt fönsterfoder	Tvättas, målas om vid behov	1-2
	Fasad, väster	Murgröna	Tas ner	1
	Vindskivor	Naturligt slitage	Skrapas och målas	2
	Knutbrädor och stuprör	Smutsade	Som ovan	2
	Fönsterbleck, spec. väster	Färg flagnar	Renoveras genom borstning, oljning och målning	2
	Fotbrädor	Naturligt slitage	Skrapas och målas	2
	Fönsterbågar, spec. öster	Som ovan	Renoveras varsamt, genom skrapning, tvätt, oljning och målning, kitta med linoljekitt vid behov	2
	Ytterdörr	Fönsterglas sprucket	Ersätts med gammalt helt glas	1-2
Interiör	Spis i köket nere	Putssläpp	Putas ev. om, använd kalkbruk och kalkfärg	3
	Spismur i lilla rummet nere, väster	Som ovan	Som ovan	3
	Innertak i övervåning, öster och väster	Färg släppt	Färgas ev. om med kalk- eller limfärg	3
	Tapeter	Skadade	Se över nivå för tapetsering	3
Övrigt		-		

3.1.3 Byggnad 2 Yngre boningshuset, Västergården

	Byggnadsdel	Kondition	Åtgärd	Prioritet
Konstruktion		Ok		
Exteriör	Vita snickerier, snickarglädje samt fotbrädor, spec. norr	Smutsade, algpåväxt	Tvättas och målas vid behov	2
	Fönsterbleck	Som ovan	Som ovan	2
	Fasad, söder	Fasadfärg släpper något	Målas om vid behov	3
	Fasad, öster, samt fönsteröverstycke	Naturligt slitage, färgsläpp	Målas	2-3
	Veranda	Smutsad norrsida samt fönsterfoder m.m.	Tvättas och målas vid behov	2
	Fönsterfoder nordväst	Smutsade	Som ovan	2
Interiör	Golvmaterial nere	Val av mattor	Ev. byta eller avlägsna mattor nere	3
Övrigt		-		

3.1.4 Byggnad 3 Vagnslidret/Hönshuset, Västergården

	Byggnadsdel	Kondition	Åtgärd	Prioritet
Konstruktion		Ok		
Exteriör	Dörrfoder, hönshuset	Naturligt slitage	Målas	2
	Nordöstra hörnet	Algpåväxt	Slammas	2
	Fönster, söder	Naturligt slitage	Skrapas, kittas, målas, använd linoljefärg och linoljekitt	2
	Fasad, väster, nedtill	Algpåväxt	Borstas och slammas	2
Interiör		Ok		
Övrigt		-		

3.1.5 Byggnad 4 Slöjdboden, Västergården

	Byggnadsdel	Kondition	Åtgärd	Prioritet
Konstruktion	Totala	Omfattande renoveringsbehov vid bevarande	Ja	1-3
	Takfall	Bågnar mot mitten (pulpet), se norrsida	Takrenovering	1-3
Exteriör	Portar samt järn	Slitage	Portar lagas och tjärstryks, järn lagas och oljas med kallpressad linolja	2
	Mangelboddörr	Som ovan	Som ovan	2
	Panel	Medfaren, dock charmfull	Panel ses över, lagas upp och kompletteras	3
	Panel, norr	Mossbeklädd	Borstas och ses över, slammas	1-2
	Sydöstra hörnet	Skadat	Ses över, lagas	2
Interiör	Övervåning	Osäker bärighet	Ja	1-3
Övrigt	Granar	Byggnaden far illa av närliggande träd	Antingen bevaras granar eller byggnad	1-3

3.1.6 Byggnad 5 Ladan/Magasinet, Västergården

	Byggnadsdel	Kondition	Åtgärd	Prioritet
Konstruktion		Ok		
Exteriör	Dörr mot norr	Naturligt slitage	Målas svart	2
	Fasad, norr, nedtill	Algpåväxt	Borstas och slmmas	1-2
	Panel, i övrigt	Solbränd	Slmmas	3-
Interiör		Ok		
Övrigt		-		

3.1.7 Byggnad 6 Drängstugan, Västergården

	Byggnadsdel	Kondition	Åtgärd	Prioritet
Konstruktion		Ok		
Exteriör	Järnbeslag	Rostiga	Borstas och linoljas	2
	Fönster	Saknar kitt	Kittas med linoljekitt	2
	Panel, söder och norr	Vissa lock behöver bytas	Ses över	2
	Panel i stort	I behov av målning	Borsta och slamma hela huset med rödfärg	2-3
	Vindskiva, öster	Dålig mot söder	Bytes	2
	Fasader, öster och söder	I dålig kondition	Renoveringsbehov av panel	2
	Fönster, öster	Naturligt slitage	Målas	2
Interiör		Ok		
Övrigt		-		

3.1.8 Byggnad 7 Matboden/Vedboden, Västergården

	Byggnadsdel	Kondition	Åtgärd	Prioritet
Konstruktion		Ok		
Exteriör	Knutbrädor	Naturligt slitage	Målas	2
	Dörr samt järn	Som ovan	Dörr tjärstryks och järn borstas och oljas med kallpressad linolja	2
	Sly kring huset	Skott av asp i sydost samt utanför vedbod, väster	Växtlighet kring fasader hålls nere och beskärs	Å
Interiör		Ok		
Övrigt		-		

3.1.9 Byggnad 8 Källarstugan, Västergården

	Byggnadsdel	Kondition	Åtgärd	Prioritet
Konstruktion	Veranda	Konstruktionen sluttar mot öster, står endast på hörnstenar	Se över bärighet	1
Exteriör	Förstubron, räcken	Delvis rötskadade	Byt ut nederdel och måla och skrapa resten, byt även ut enstaka rötskadad balusterdocka	2-3
	Vindskivor	Naturligt slitage	Skrapas och målas	2
	Fasader samt fotbrädor	Som ovan	Tvätta fasader, måla fotbrädor	2
	Fönster mot väster	Kitt släpper	Lossa och fyll i med linoljekitt	2
	Dörr till källaren	Naturligt slitage	Tjärstryks eller målas	2
	Träd, väster	Påverkar huset	Beskärs kontinuerligt	Å
	Sly, söder och väster	Som ovan	Håll nere och borta från fasader	Å
Interiör		Ej sedd		
Övrigt		-		

3.1.10 Byggnad 9 Smedjan, Västergården

	Byggnadsdel	Kondition	Åtgärd	Prioritet
Konstruktion		Ok		
Exteriör	Vattbrädor, väster	Naturligt slitage	Bytes	2
	Panel, norr, nedtill	Rötskadad	Lagas med furukärnvirke och slmmas	2-3
	Takfall, söder	Barr och löv	Rensas kontinuerligt	Å
	Fönsterrutor, söder	Utslagna	Vid tillfälle, om smedjan är under restaurering, byt ut trasiga glas till gammalt helt glas, tillsvidare sätt alt. en skiva	1-3
	Väggplåtar	Rostiga	Borstas och oljas med kallpressad linolja, används som rostskydd	1-Å
	Dörr, öster	Algpåväxt	Tvättas	2
Interiör	Hällen	Sönderfall	Vid tillfälle muras upp trad.	3
Övrigt		-		

3.1.11 Byggnad 10 Tvättstugan tillhörande Västergården, Västergården

	Byggnadsdel	Kondition	Åtgärd	Prioritet
Konstruktion		Ok		
Exteriör	Skorsten	Frostsprängt tegel	Överväg att slamma in skorsten med kalkbruk	2
	Fönster, söder	Kitt behövs	Kitta med linoljekitt	2
	Tegelpanna översta raden södra takfallet	Halkat ner	Flyttas upp undernock	1
	Takfall, norr	Mossbeklätt	Rensas från mossor för att undvika frostsprängning i tegel	Å
Interiör		Ej sedd		
Övrigt		-		

3.1.12 Byggnad 11 Ängsladan, Västergården

	Byggnadsdel	Kondition	Åtgärd	Prioritet
Konstruktion	Hela norra delen fram till timmerväggen mot lidret	Osäker bärighet, konstruktionen lutar med 20 cm mot öster i det nordöstra hörnet	Hela norra delen behöver förmodligen tas ner och grund läggas under huset, takstolarna är till synes friska, men under taket ger konstruktionen vika	1-3
Exteriör		Renoveringsbehov		
Interiör	Innerspåntak	Håligheter	Läkt läktas om ovan spån, beroende på takrenovering läggs ev. nya spån	1-3
	Västra takfallet mot väster, efter 6e takstolen från söder räknat	Troligtvis fuktskada	Se över, se även ovan	1-3
Övrigt		-		

3.1.13 Byggnad 12 Ladugården, Västergården

	Byggnadsdel	Kondition	Åtgärd	Prioritet
Konstruktion		Ok		
Exteriör	Fönster, söder och väster	Kitt saknas	Kittas med linoljekitt	2
	Syll väster	Rötskadad	Isulas med kärnfurutimmer	2
	Fasader	Omfattande restaurerings-/målningsbehov	Slammas med rödfärg	2-3
Interiör	Övervåning	Bråte	Städas ur	2
Övrigt		-		

3.1.14 Byggnad 13 Tvättstugan, Västergården

	Byggnadsdel	Kondition	Åtgärd	Prioritet
Konstruktion		Ok, se dock timmerskador preciserade nedan		
Exteriör	Fasad, söder	Skador i timmer	Både ilusningar (smålagningar med furuvirke) samt isolningar (halv urtagning av virke och lagning med nytt) behövs	2
	Syllstock, söder	Omfattande rötskadad	Byts ut totalt, kunnig timmerman kan lyfta konstruktionen och lägga i en ny stock	2-3
	Fönster, väster	Naturligt slitage	Skrapas, kittas, målas, används linoljefärg och kitt	2-3
	Fönsterfoder, öster	Smutsade	Tvättas	1-2
	Dass, norr	Behov av målning	Slammas med rödfärg	2
Interiör		Ej sedd		
Övrigt	Myror	I väggar	Försök om möjligt leda bort, brukar återkomma	Å

3.1.15 Byggnad 14 Östermanska ladan, båtskjulet och Båt- och fiskemuseet

	Byggnadsdel	Kondition	Åtgärd	Prioritet
Konstruktion		Ok		
Exteriör	Delen Östermanska: fasader samt dörrar	Lossade lock och fasader och dörrar i behov av färg,	Fäst lock och slamma fasader med rödfärg, tjärstryk dörrar	2-3
	Delen Östermanska: fasad, sydväst	Sly kring vägg	Rensas	Å
	Delen Östermanska: vattbrädor	Slitage	Byts ut	2
	Delen Östermanska: plåtnock	Som ovan	Målas eller byts ut	2
	Delen Östermanska: portar, norr	Algpåväxt	Tvättas	1-2
	Delen Östermanska: Vindskivor	Slitage	Tjärstryks	2
	Delen Fiskemuseet: järnbeslag mot norr	Rostangripna	Borstas och oljas med kallpressad linolja	2
	Delen Fiskemuseet: portar, knutbrädor, vindskivor	Slitage	Tjärstryks	2
Interiör	Delen Östermanska: fönster, västra förrådet, källaren	Trasigt fönster	Sätt skiva över vintern, komplettera med helt gammalt glas	1-2
	Delen Östermanska: takbjälkar, källaren	Gamla insektangrepp kan ha försämrat bärigheten i konstruktionen	Se över de gamla rötskadorna tillsammans med konstruktör	1
Övrigt		-		

3.1.16 Byggnad 15 Vadholmamuseet

	Byggnadsdel	Kondition	Åtgärd	Prioritet
Konstruktion		Ok		
Exteriör	Fönster, samtliga	I behov av totalrenovering	Utförs på trad. vis, med äldre metoder och härdvunna material	2-3
	Droppbleck, över och under fönster	Slitage	Utförs samtidigt med fönstren	2-3
	Hängränna	Läckage	Tätas	1
	Knutskallar, 5e nedifrån i nordost samt 10e nedifrån i nordväst	I behov av lagning	Alt. kan knutlådor sättas som ger en konserverande effekt, dessa är också reversibla och kan tas bort. Ett annat alt. är knuttak, som endast sätts ovanför den översta knutskallen som ett litet tak med lutning utåt nedåt	2
Interiör	Inventarier	Möjliga angrepp av strimmig trägnagare, syns som små mjölhögar vid föremålen	Pensa isåfall balsamterpentin eller annat insektmedel på föremål som blivit angripna	Å
	Trasmattor	På ouppvärmade golv medför fukt från grunden	Rullas undan vinterhalvåret	Å
	Innertak i rum mot nordost	Slitage	Ev. kan tak kalkmålas eller limfärgas	3
Övrigt		-		

3.1.17 Byggnad 16 Bod vid Vadholmamuseet

	Byggnadsdel	Kondition	Åtgärd	Prioritet
Konstruktion		Ok		
Exteriör	Vattbrädor	Algpåväxt	Rensas och målas eller tjärstryks	2
Interiör		Ok		
Övrigt		-		

3.2 GENOMFÖRANDE

3.2.1 Checklista

Checklistan skall användas för att få en god överblick över respektive byggnads skick och behov av åtgärder. Kontrollen bör genomföras en gång per år.

Checklistan är uppdelad i ett antal rubriker. Varje byggnad redovisas separat, och på samma sätt som i skadeinventeringen kontrolleras byggnadens delar utifrån *Konstruktion*, *Exteriör*, *Interiör* och *Övrigt*. *Byggnadsdel* berättar vilken del av byggnaden som skall kontrolleras. *Åtgärd* beskriver vilken typ av kontroll som skall göras. När kontrollen är utförd noteras detta med datum och signatur under *Kontroll utförd* och *Ansvarig kontrollant*.

Användningen av checklistan sker enklast genom att hela underhålls- och åtgärdsprogrammet tas med vid kontrollen. Efter att respektive byggnad kontrollerats noteras detta i checklistan och signeras. Om kontrollen medför upptäckten av en skada som kräver åtgärd, noteras detta i *Åtgärdslistan*. Likaså noteras slitage som bedöms kräva normalt underhåll i åtgärdslistan. Underhållsåtgärderna skall inte noteras som akuta utan istället vara underlag för planering av framtida insatser. Detta förklaras närmare under följande rubrik, 3.2.2 *Åtgärdslista*.

Checklistan och skadeinventeringen följer till största del samma upplägg. Rubrikerna *Byggnadsdel* och *Åtgärd* svarar mot varandra men inte *Kondition* och *Prioritet* som saknas i checklistan. Under dessa rubriker redovisas byggnadsdelens skick vid inventeringstillfället, vilket ligger till grund för åtgärder och prioritet och redovisas därför inte ytterligare i checklistan. Även indelningen av byggnaden i *Konstruktion*, *Exteriör*, *Interiör* och *Övrigt* följer skadeinventeringen. I checklistan finns en sammanfattning av de begrepp som används.

3.2.2 Åtgärdslista

Åtgärdslistan skall användas för att planera och genomföra åtgärder. De behov som upptäcks vid kontrollen enligt checklistan noteras på åtgärdslistan för att ge en bild av arbetets omfattning. På åtgärdslistan noteras såväl akuta behov som normala underhållsåtgärder. Under rubriken *Prioritet* anges om åtgärder skall vidtas akut, inom 1-3 år eller 3-5 år. Åtgärden kan även vara årligen återkommande och markeras då med ett Å.

Åtgärdslistan är, liksom checklistan, uppdelad i ett antal rubriker. Till skillnad från checklistan sammanfattas hela byggnaden under en lista för respektive byggnad. Den del som är aktuell för åtgärd noteras under *Byggnadsdel*. *Skada eller underhållsbehov* beskriver vad som skall åtgärdas. *Skadan noterad* berättar när noteringen gjordes. *Skadan noterad av* berättar vem som noterat skadan eller behovet. *Prioritet* beskriver inom vilken tid åtgärden skall utföras. *Myndighetskontakt* berättar om kontakt med berörd myndighet tagits för tillståndspliktiga åtgärder. *Föreslagen åtgärd* beskriver hur arbetet skall göras. *Åtgärd utförd av* berättar vem som gjort arbetet. *Slutbesiktning* berättar när arbetet avslutades. *Åtgärd besiktigad av länsmuseet* berättar om och när Stockholms läns museum besiktigat utfört arbete. I åtgärdslistan finns en sammanfattning av de begrepp som används.

Användningen av åtgärdslistan sker enklast genom att hela underhålls- och åtgärdsprogrammet tas med i arbetet. Skador och underhållsbehov som upptäcks vid kontroll enligt *Checklistan* noteras då direkt på åtgärdslistan. Handlar det om underhållsåtgärder skall dessa ej noteras som akuta. Endast skador bedöms kräva akuta åtgärder, vilka givetvis kan

innefatta långt gånget eftersatt underhåll. Underhållsåtgärder anges istället med den tid inom vilken åtgärden skall vidtas, det vill säga prioritet 2 eller 3. I listan anges vilken byggnadsdel som avses samt när noteringen gjordes, därefter skall åtgärder planeras och utföras innan de slutligen besiktigas och stryks från listan. Detta gäller såväl akuta behov som normala underhållsåtgärder. *Kom ihåg att det är viktigt att berörda myndigheter kontaktas vid åtgärder som kräver tillstånd!*

Beskrivningen av *Skada eller underhållsbehov* samt *Föreslagen åtgärd* skall hållas kort och summarisk, mer utförlig beskrivning görs i projekteringen och dokumentationen av arbetet.

Åtgärdslistans upplägg är avsett att skapa en tydlig historik över utförda och ännu ej utförda åtgärder vilket gör det möjligt att se vad som gjorts eller skall göras, när det gjordes och av vem. Använda listor skall således sitta kvar i pärmen för att fungera som referensmaterial. Kopior av ifyllda åtgärdslistor skall efter avslutade arbeten skickas till Stockholms läns museum, Stockholms läns hembygdsförbund, aktuell kommun samt Länsstyrelsen i Stockholm.

Kom ihåg att fotodokumentera byggnadsdelen såväl innan som under och efter utförda arbeten!

3.2.3 Check- och åtgärdslistornas tillämpning

Listorna är skapade för att fungera som ett verktyg i underhållet av hembygdsgårdens byggnader. Genom att rutinmässigt gå igenom checklistans poster erhålls en god överblick över behoven av åtgärder, vilket möjliggör planering av arbetet i god tid. Dessutom undanröjs potentiella problem som en konsekvens av eftersatta underhållsåtgärder genom rensning av hängrännor, nedklippning av gräs och sly med mera. Listorna är också avsedda att fungera som dokumentation av utförda arbeten, något som gör att uppföljningen blir enkel och oberoende av vem som för tillfället är ansvarig för hembygdsgårdens skötsel.

Ambitionsnivån på arbetet med underhålls- och åtgärdsprogrammet bör vara hög, men utan krav på professionell kunskap. Det viktiga är att upptäcka och notera skador och behov för att undvika framtida problem. Formuleringarna i åtgärdslistan skall hållas korta och direkta. Utförligare beskrivningar görs av fackmän i nästa steg då arbetsinsatserna skall projekteras.

3.3 UTFÖRANDE AV ÅTGÄRD

3.3.1 Rådgivning

Stockholms läns museum har som uppdrag att regionalt verka som rådgivande instans i frågor kring byggnadsvård. Rådgivningen är kostnadsfri vid ett första besök på museet men kan även göras per telefon beroende på omfattning. Detta är en möjlighet som väl bör utnyttjas i hembygdsföreningens arbete med underhållet av sina byggnader. I samband med utökade undersökningar av skador och behov enligt åtgärdslistan bör läns museet kontaktas för rådgivning. Museet kan även bidra med namn på företag med erfarenhet av kulturhistoriskt intressant bebyggelse då arbete skall utföras. Generellt bör läns museet ses som en tillgång och naturlig samarbetspartner i underhållsarbetet, med god inblick i allt från gårdens historik, lämpliga åtgärder och hantverkare till bidragsmöjligheter och lagstiftning.

Adress: Stockholms läns museum, Järnvägsgränd 25, 131 54 Nacka
Telefon: 08-586 194 00
Hemsida: www.stockholmslansmuseum.se

3.3.2 Projektering

Detta underhålls- och åtgärdsprogram är till för att på ett tidigt stadium upptäcka behovet av nödvändiga insatser. Avsikten är att arbetet ska kunna planeras i god tid för att säkra finansiering och ett tillfredställande resultat. God framförhållning krävs också då vissa arbeten är bygglovpliktiga, vilket innebär att kommunen måste kontaktas. Det samma gäller om byggnaden är byggnadsminnesförklarad, då måste tillstånd sökas hos länsstyrelsen. Vid åtgärdernas utförande måste lämplig fackkunskap anlitas för en komplett åtgärdsbeskrivning. Detta måste ske då synbara mindre skador kan dölja större och allvarligare skador som inte kan upptäckas utan mer omfattande undersökningar.

Stockholms läns museum har ett stort kontaktnät med hantverkare runt om i länet. Hembygdsföreningen bör alltid begära in referensobjekt från hantverkare som kontaktas för kommande arbeten. Det kan vara lämpligt att låta fler än en firma bedöma och beräkna de kommande arbetena eftersom olika firmor kan bedöma åtgärderna på skilda sätt. Av den anledningen kan även slutsumman variera. Det är viktigt att se på de beräknade arbetenas omfattning, tid, material och metoder, och väga in detta i slutsumman.

God byggnadsvård präglas av långsiktigt tänkande, rätt metoder och material samt respekt för byggnadens värden och historien den berättar. Tänk på att vissa arbeten, exempelvis fönsterrenovering, omläggning av spåntak, murningsarbeten och målning, ofta är av stort intresse för allmänheten. Utnyttja dessa tillfällen för att arrangera workshops där deltagarna får lära sig hantverket samtidigt som de gör en insats för hembygdsföreningen. Likaså kan det vara en möjlighet att hålla öppet hus där såväl hembygdsgården som hantverket visas.

3.3.3 Finansiering

Generellt bör alla arbeten föregås av en väl underbyggd kostnadsberäkning. Större arbeten kräver kanske även att bidrag söks samt att flera entreprenörer tillfrågas. För att möjliggöra eventuell finansiering från någon stiftelse, kommunen, länsstyrelsen, staten eller EU måste kostnadsberäkningen och planeringen av arbetet göras med god framförhållning. Viktigt i dessa sammanhang är att samtliga kostnader tas med i beräkningen; etableringskostnader,

resor, eventuella traktamenten, städning, el, vatten, eventuella tilläggsarbeten med mera. Kom ihåg att som uppdragsgivare är hembygdsföreningen skyldig att kontrollera att det aktuella företaget innehar F-skattsedel. När beslut har fattats om vilket företag som skall utföra arbetet skall betalningsvillkoren tydligt framgå.

Stiftelser

Medel avsedda för kultur finns att söka från olika stiftelser. Stiftelsernas tillgångar och regelverk styr storleken på de medel som går att söka, vilket innebär skiftande möjligheter till utdelning. Stiftelsernas regelverk styr även vad som går att söka medel för, vilket medför att endast vissa kan bli aktuella för hembygdsföreningen. Information om vilka stiftelser som finns samt vilka regler som gäller fås hos länsstyrelsen, telefon 08-785 40 00, eller på internet www.stiftelser.lst.se. Även Sveriges hembygdsförbund har uppgifter om stiftelser med möjlighet för hembygdsföreningen att söka medel från. Datum för sista ansökningsdag skiftar beroende på stiftelse.

Kommunala bidrag

Det finns inget gemensamt regelverk för hur bidrag till kommunernas föreningar skall fördelas, detta ansvar ligger på respektive kommun och ser därför olika ut. Bidragen är dock begränsade och delas oftast med övriga föreningar inom exempelvis idrotten. Uppdelningen av bidragen ser olika ut inom respektive kommun, men generellt prioriteras de löpande utgifterna såsom hyror, uppvärmning, underhåll, försäkringar, arrende, sophämtning, snöröjning, vaktmästeri etc. Bidrag till kostnadskrävande investeringar finns men dessa är starkt knutna till den ekonomiska situationen. För att få svar på rådande förutsättningar bör aktuell kommun kontaktas. Datum för sista ansökningsdag skiftar beroende på typ av bidrag.

Statliga bidrag

Länsstyrelsen har bland annat som uppgift att fördela medel för vård av kulturhistoriskt värdefull bebyggelse. Dessa medel utgår från Riksantikvarieämbetet på central nivå och fördelas på landets länsstyrelser efter äskande baserat på länets totala behov. Således konkurrerar hembygdsföreningen med privata fastighetsägare och föreningar över hela länet. Arbetet sköts av länsstyrelsens kulturmiljöenhet, som även ger information om förutsättningar och ansökan. Ansökan för vård av kulturhistoriskt värdefull bebyggelse kan lämnas in under hela året. Länsstyrelsen har även som uppgift att fördela landsbygdstöd till områden utanför landets tätorter. Detta stöd är uppdelat på flera olika områden, avsedda att stödja odlingslandskapet såväl som landsbygdens övriga miljöer, vilket kan vara till gagn för hembygdsföreningen. Information fås hos länsstyrelsen.

Via Boverket är det möjligt att söka statliga medel för ickestatliga kulturlokaler och allmänna samlingslokaler. Dessa bidrag riktar sig mot standardhöjande reparationer, om- och nybyggnad, handikappanpassning med mera. Staten avsätter varje år en summa för ändamålet och ansökan skall lämnas in senast i september eller december beroende på bidrag. Mer information kan fås hos Boverket, telefon 0455-35 30 00, eller på internet www.boverket.se.

EU-medel

Olika program inom EU medför ekonomiska bidragsmöjligheter för hembygdsföreningen. Ansökan och kraven för att medel skall erhållas är dessvärre ofta omfattande vilket gör denna möjlighet betydligt mer komplicerad än övriga. Satsningarna är fleråriga och ger möjlighet till stora projekt som löper över 1-3 år. Information kan fås hos kommunens EU-samordnare eller länsstyrelsen. Datum för sista ansökan skiftar beroende på program.